

Dünýäniň we adamzadyň soňy nähili bolarka?

Category: Geň-taňsy wakalar, Goşgular, Kitapcy

написано kitapcy | 23 января, 2025

Dünýäniň we adamzadyň soňy nähili bolarka?

DÜNYÄNIŇ WE ADAMZADYŇ SOŇY NÄHILI BOLARKA?

Eý ýaranlar, musulmanlar,

Bir gün ahyrzaman geler.

(*Magtymguly Pyragy, "Ahyrzaman geler"*).

Soňky ýyllarda dünýäniň ekologik deňagramlylygynyň düýpgöter üýtgemegi sebäpli, barha ýowuzlaşýan howa şertleri, ozon gatlagynyň ýyrtygynyň ulalmagy we güýçli ýer titremeler bize üstünde ýaşap ýören gojaman saýýaramyza näderejede eserdeň we aýawly seretmelidigini görnetin görkezip dur.

Günde-günaşa diýen ýaly teleýaýlymlarda berilýän habarlarda saýýaramyza howp abandyrýan her dürli tebigy heläkçilikler barada görüp we eşdip durus.

Howanyň aşa hapalanmagy, ýerden yrsgal-bereketiň göterilmegi we ýitip-ýok bolup barýan ösümlikdir janly-jandarlar, ýadro ýaraglanşygy, dünýäni ýok etjek meteoritler we megakatastrofalar hakynda duýdura-duýdura alymlaryň dilinden tüý çykan bolsa gerek...

■ Ýadro ursy

Köp döküler nähak ganlar,

Iliň päli ýaman bolar.

(*Magtymguly Pyragy, "Ahyrzaman bolar"*).

Dünýäde 23 müñden gowrak ýadro ýaragynyň bardygyny aýdýan hünärmenleriň pikirine görä, 1977-nji ýylda ABŞ-nyň Goranmak ministrligi eger-de ABŞ bilen SSSR-iň arasynda ýadro ursy turaýsa, 265 million adamyň ölçegini hasap edipdi...

■ Meteorit howpy

*Çoh närseler geler-geçer gözüme,
Bu dünýäni bet-bet kär harap eýlär.
(Magtymguly Pyragy, "Harap eýlär").*

Bir kilometr ululykdaky meteorit adamzat üçin uly howp döretmäge ýeterlik, 3-10 km-lik meteorit bolsa tutuş adamzady ýok etmäge ýeterlikdigi aýdylýar. Emma soňky 100 million ýyla seredilende, 1 km ululykdaky meteorit her 500 müň ýyldan bir gezek Ýer togalagyna düşýär. Bütin dünýäni sarsdyran iň uly meteorit bolsa mundan 65 million ýyl öñ Ýere düşüpdir we dinozawrlaryň ýok bolmagyna sebäp bolupdyr.

Alymlaryň aýtmagyna görä, ulu agramly meteoritiň urgusy birgiden heläkçilikleri döredip biler. 1908-nji ýylyň 30-njy iýunynda Russiyanyň Krasnoýar ülkesiniň Tunguska diýen ýerine düşen meteoriti muňa mysal hökmünde getiren hünärmenler, şulat ýaly ululykdaky meteoritleriň dine her million ýylda iki gezek Ýer togalagyna gelip urulýandygyny aýdýarlar. Tunguska hadysasynda Ýaponiyanyň Hirosima şäherinde amerikanlaryň partladan atom bombasından 1000 esse güýcli meteorit partlamasy bolup geçipdir.

Ýer togalagyna uly meteoritiň gelip urlan ýagdaýynda dünýäni bir uly tozan gaplap almaly, Gün birnäçe aýlap görünmeli däl, uly ýangynlar döremeli, kislota ýagyşlary ýagmaly, ýeriň ösümlik örtügi weýran bolmaly, ýasaýşyň dowamlylygyny üpjün edýän zerur öňümler gytlyk etmeli. Diňe iň çydamly jandarlaryň diri galyp bilmegi mümkün. Şular ýaly zäherli ýagyşlaryň ýagyp, atmosferanyň öňünü tozan gaplajakdygy, ýangynlaryň dörejekdigi hakyndaky ylmy çaklamalar beýik akyldarymyz Magtymguly Pyragynyň kyýamat senariýaly goşgularynda hem duş gelýär:

*Bir ulug ot çykar Ýemen şährinden,
Hasu a:m, barçany sorsa gerekdir.
("Artsa gerekdir").*

Kyrk gün ýagmyr ýagar, Aý, Gün görünmez,

*Howanyň ýüzünden duman aýrylmaz,
Suw çekiler, jahan guryr, nem bolmaz,
Kyrk ýyl şeýle bolup dursa gerekdir.
("Artsa gerekdir").*

Ýa bolmasa:

*Giýalar gurap hem derýalar kepär...
("Barsa gerekdir").*

*Jahan guryp, näurse galma iýmäge,
Bir-biriniň ganyn sorsa gerekdir.
("Barsa gerekdir").*

Başga bir goşgusynda:

*Ýagmyrlar ýagar, ýaz bolmaz,
Bir gün bady-hazan bolar.
("Ahyrzman bolar").*

Ýene bir goşgusynda:

*Derýalar gurarlar, suwlar çekiler,
Aý, Gün hem tutular, ýyldyz döküler,
Beýik daglar erär, ýer, gök ýykylar...
("Dursa gerekdir").*

*Kyrk gün ýagmyr ýagar, ýer-gök bilinmez,
Ýaňydan gögerip galsa gerekdir.
("Dursa gerekdir").*

Kontinentara derejesinde üýtgesmä uçradan iň soňky meteorit urulmasy mundan 65 million ýyl öñ bolup geçipdir. Bu heläkçilikde atmosferanyň ýüzüni tutan galyň gaz we tozan Günüň ýylylyk beriji täsirinininiň birnäçe aýlap, belki-de birnäçe ýyllap bütinleyý kesilmegine hem-de materiklerde gysga wagtda uly üýtgesmeleriň bolmagyna getiripdir. Aýylganç katastrofa ilkinji nobatda dinozawlaryň, soňra ýerde-suwdan ýasaýan janly-jandarlaryň ep-esli bölegini ýok edipdir. Ýere gelip uruljak uly meteoritiň "ýadro gyşy" diýilýän global

derejedäki kontinentara üýtgeşmä edip biljek täsiri boýunça hem ylmy hasaplamalar edilýär. Hasaplamalar 10 müñ megaton agramlykdaky TNT-niň partlamagyna barabar güýcdäki haýsydyr bir partlamanyň birgiden tebigy heläkçilikleri döredip biljekdigini görkezýär. Bular ýaly gorkunç waka ýüze çykaýsa dagy, adamzadyň 25%-i heläk bolup biler we siwilizasiýanyň täzeden gurulmagy birnäçe asyra çeker...

■ Yklymara heläkçilikler

*Bir gün zaýa eýlär asman, zemini,
Derýalar gark eder suwda gämini...
(Magtymguly Pyragy "Öýler görer sen").*

Dünýäniň soňuna degişli iň gorkunç senariýalaryň biri Halkara Klimat üýtgeşmeleri boýunça ekspertler toparynyň (Межправительственная группа экспертов по изменению климата) arasynda ara alnyp maslahatlaşyldy. Olar Ýer togalagynyň üstümizdäki XXI asyryň ahyryna çenli 4-5 gradus gyzmagy bilen bilen birlikde deňiz derejesiniň ýarym metre çenli galjakdygyny, dünýäniň iň uly şäherlerini, birnäçe kenarýaka ilatly punktlary suw basjakdygyny aýdýar.

■ Köpcülikleýin keseller

*Sarahsy mergi bozar, Merwi rik basar...
(Magtymguly Pyragy, "Harap eýlär")*

Birnäçe asyrlap adamzadyň gorkuly düýşüne öwrülen lepra (iýiji kesel), ispan dumewi we häzirki döwürde-de aram-aram özünü görkezýän doňuz dumewi sebäpli dörejek epidemiýanyň adamzadyň soňuna sogan ekjeginde döreýän howsala aýrylyp gidiberenok. Soňky döwürde AIDS, SARS we guş dumewi hem az howp salanok. Alymlar klimat üýtgeşmesiniň we ekologik şertleriň bozulmagynyň täsiri netijesinde täze wiruslaryň döräp biljekdigini hem-de döwrümiziň ykjäm aragatnaşyk mümkünçilikleriniň üsti bilen ummasyz giňişlige çalt ýaýrap biljekdigini aýdýarlar.

Başa bir uly howp bolsa, dörejek wirusyň guş dumewi ýaly

kesellerde görnüşini üýtgedip adamdan adama geçer ýaly ýagdaýa gelmegi we onuň garşysyna emi tapylýança birgiden pidalara getirmegidir.

Häzir adamzat jemgyýetçiliği undanam bolsa, dünýäniň dürlü künjünde gurlan laboratoriýalarynda ylmy maksatly nusgalary saklanýan, hatda ylmy barlaglar üçin laboratoriýalaryň arasynda gezim etdirilen köne we ölüm howply wirusyň seresapsyzlyk ýa-da terorrorçylykly maskat bilen ýer ýüzüne ýaýradymagy hem üns merkezinden düşenok.

Başga bir senariýada bolsa, Taýlandiyada ýuze çykan guş dumewiniň çaltlyk bilen dünýä ýaýrajakdygy we bu gorkunç dumewiň H5N1 wirusynyň 360 milliona golaý adamyň ölmegine sebäp boljakdygy aýdylýar.

Geçirilen soňky barlaglar buzluklaryň gadymy döwürlerden galan wirus owuntyklaryny saklaýandygyny we howanyň maýlamagy bilen buzluklar erände şol wiruslary hem ýer ýüzüne ýaýradyp biljekdigini görkezdi.

■ Gipernowa we nämälim senariýalar

Her sap yns, jynga ýetmiş müň hyssa,

Alyp gelip, ýer ýüzünde çökerler.

(Magtymguly Pyragy, "Rysman dakarlar").

Dürlü teoriýalaryň arasynda oýanmaga başlan wulkanlaryň dünýäniň klimatyny üýtgetmegi, haýsydyr bir ýyldyzdan ýaýylan gamma şöhlesiniň atmosfera gatlagynda howply radiasiýa döretmegi ýaly tebigy ähtimallyklaryň yzysüre, oýlanyp tapylýan täze tehnologiýalaryň çygyrdan çykmagy ýaly adamyň öz elinden ýuze çykjak sebäplerem bar. Kosmosdan abanaýjak ýene bir megakatastrofa hem gipernowadır. Alymlar "kosmosda müňlerçe ýagtylyk ýyly mundan öñ partlan haýsydyr bir ýyldzyň ýaýradan gamma şöhleleri garaşylman durka gelip dünýäni urup biler" diýýär.

ABŞ-nyň Kanzas uniwersitetinden Adrian Melottyň aýtmagyna görä, şol şöhleleriň bary-ýogy 10 sekunt Ýer togalagyna inmegi ozon gatlagynyň ýarsynyň birnäçe hepdäniň dowamunda ýok bolmagy üçin ýeterlik. Munuň özi, galyň ultrafioletiki

şöhlelerine uçrajak gojaman planetamyzyň ähli janly-jandarlarynyň ýok bolmagy diýmekdir.

Başga bir senariýada Ýeriň magnit nokatlarynyň tersine öwrülmegi netijesinde dünýä derejesinde tebigy heläkçilikleriň dörejekdigi çaklanylýar. Magnit meýdanynyň gurşawynda emele gelen üýtgeşmeler agramly kosmos jisimleriniň atmosfera ilteşmegini döreder. Bu gorkunç ýagdaý bolsa ýer yüzüne inýän zyýanly şöhläniň barha artmagyna sebäp bolar. Eger bu ýagdaý atmosferada ozon gatlagynyň bozulmagyna getirse, ultrafiolet şöhleleriň Ýer togalagyna inmegi gutulgysyzdyr. Munuň iň gorkunç tarapy bolsa, çendenaşa radiasiýanyň rak we genotip üýtgeşmeleri döretjegidir.

Internet maglumatlary esasynda taýýarlandı.

@ Kitapçylar.

Geň-taňsy wakalar